

PRZYMIOTNIKI JAKO WYKŁADNIKI NAWIĄZANIA W JĘZYKU POLSKIM

Artykuł omawia krytycznie relację syntaktyczno-semantyczną nazwaną przez Zenona Klemensiewicza „nawiązaniem” (1949). Autor uzasadnia hipotezę, że niektóre przymiotniki polskie reprezentujące poziom ‘meta’ mogą być wykładnikami tej relacji. Druga część artykułu zawiera opis syntaktyczny przymiotników *poniższy*, *powyższy*, *niniejszy*, *rzeczony*. Czwarta jednostka jest analizowana szczegółowo pod względem semantycznym.

Słowa kluczowe: semantyka, składnia, język polski, przymiotnik, referencja, metatekst, nawiązanie.

In the first part of the paper, syntactic and semantic relation called “nawiązanie” (‘coherence’) by Zenon Klemensiewicz in 1949, is critically discussed. The author argues the hypothesis that some Polish meta-level adjectives can be exponents of the relation in question. The second part of the paper synthetically describes the adjectives *poniższy* ‘mentioned below’, *powyższy* ‘above-mentioned’, *niniejszy* ‘the following; herein’, *rzeczony* ‘the said’. This is analyzed in detail from a semantic point of view.

Keywords: semantics, syntax, Polish, adjective, reference, metatext, coherence

1. Pojęcie nawiązania jako stosunku syntaktycznego między zdaniami jest obecne w składni polskiej od co najmniej osiemdziesięciu lat. Wprowadził je do swojego aparatu terminologicznego Zenon Klemensiewicz (1937) i poddał szczegółowej charakterystyce (Klemensiewicz 1949, dalej cytuję za przedrukiem w wyborze: Klemensiewicz 1969), przeciwstawiając je pojęciu zespolenia i odnosząc to ostatnie do stosunku syntaktycznego w obrębie jednego zdania złożonego. Według Klemensiewicza (1969: 200-201) stosunek nawiązania (treściowy i/lub formalny) zachodzi na ogół w obrębie akapitu, nazywanego przez uczonego *ustępem*, a ściślej między dwoma członami wyróżnionymi za pomocą terminów *podstawa nawiązania* i *człon nawiązany*. Każdy człon ma postać zdania pojedynczego (lub jego równoważnika) albo zdania złożonego.

Ustęp jest tworem syntaktycznym, dla którego są charakterystyczne trzy jedności, mianowicie tematyczna, fonetyczna (ustęp jest usytuowany między dwiema dłuższymi pauzami) i syntaktyczna. Kryteria wyróżniania i opisu ustępu w ujęciu Klemensiewicza nie są dostatecznie klarowne, z drugiej strony, na co zwraca uwagę wielu badaczy (m. in. Karolak 1999, Wajszczuk 1981), analiza stosunku nawiązania nie wymaga odwoływania się do pojęcia ustępu ani do charakterystyki struktury ustępu. Jadwiga Wajszczuk (1981: 75) podkreśla wręcz, że wyodrębnianie akapitów jest nieprzydatne w analizie związków międzyszdaniowych. Według Stanisława Karolaka (1999: 639) kluczowym warunkiem zachodzenia stosunku nawiązania powinno być to, by podstawa nawiązania i człon nawiązany tworzyły spójną całość, nakładanie natomiast na argumenty tej relacji dodatkowych warunków strukturalnych (na przykład tego, że stosunek ten musi zachodzić między zdaniami) jest nieuzasadnione i niecelowe.

Klemensiewicz (1969: 202–203), charakteryzując formę stosunku nawiązania, wyróżnia trzy rodzaje wskaźników, gramatyczne, leksykalne i tematyczne. Wskaźniki

te opisuje uczony, odwołując się do różnorodnej terminologii gramatycznej (części mowy i części zdania), a nawet leksykologicznej (np. stwierdzając, że między składnikami podstawy nawiązania i członu nawiązanego może zachodzić relacja synonimii). W drugiej części studium o nawiązaniu, z punktu widzenia metodologii składni istotniejszej, Klemensiewicz (1969: 204) określa stosunek członu nawiązanego do podstawy nawiązania, przeciwstawiając funkcję przyłączającą tego członu jego funkcji włączającej.

„Funkcja przyłączająca wyraża się tematycznym wskaźnikiem nawiązania.” (Klemensiewicz 1969: 204) Jest ona urzeczywistniana wtedy, gdy podstawa nawiązania (PN) i człon nawiązany (CN) są gramatycznie i semantycznie niezależne, lecz tworzą jedność treściową. Por. np. sekwencje dwuwypowiedzeniowe

(1) PN *Pójdiesz na koncert?* CN *Nie wiem.* (Klemensiewicz 1969: 204)

(2) PN *Piotr prosił Annę, by wróciła do niego.* CN *Anna nie chciała wrócić do Piotra.* (Karolak 1999: 548)

Człon nawiązany pełni funkcję włączającą wtedy, gdy nie jest gramatycznie i/lub semantycznie samowystarczalny, a jego treść staje się komunikatywna dopiero na tle podstawy nawiązania. Funkcja ta jest realizowana za pomocą gramatycznych i leksykalnych wskaźników nawiązania. Do wskaźników gramatycznych należą spójniki, zaimki anaforyczne, a także wyrazy pełniące inne funkcje w zdaniu; por. np. *jego* w (3), *podobało się* w (4). Przykładem wskaźnika leksykalnego jest wyraz mający znaczenie uzupełniające w stosunku do tego, co zostało wcześniej powiedziane, np. *drugi* w członie nawiązanym w (5), korespondujący z wyrazem *starszy* w podstawie nawiązania. Por.

(3) PN *Zadawał pytania starszy z oficerów, porucznik.* CN *Jego ciemna twarz sportowca o rysach twardych i regularnych wyrażała chłód i pogardę.* (Klemensiewicz 1969: 204)

(4) PN *Dziewczyna zaśpiewała.* CN *Podobało się.* (Klemensiewicz 1969: 205)

(5) PN *Zadawał pytania starszy z oficerów, porucznik.* CN *Drugi oficer, płowy blondyn o wyglądzie pruskiego junkra, wsparł się szerokimi plecami o ścianę, obojętnie spoglądał przez ramię w okno.* (Klemensiewicz 1969: 206)

Trafny przykład nawiązania włączającego podaje Karolak (1999: 548), referując i interpretując teorię Klemensiewicza, por.

(6) *Piotr prosił Annę, aby wróciła do niego. Odmówiła.*

Teza Karolaka, iż „włączenie polega tu na zastosowaniu wielokrotnej elipsy” z powodu niewypełnienia pozycji podmiotu, dopełnienia i przydawki dopełniającej, nie ma właściwego uzasadnienia w świetle mojej koncepcji elipsy (Grochowski 1978). Interpolowanie wyrażen argumentowych o znanej wartości leksykalnej jest operacją techniczną, a nie merytoryczną; por. (6) z (7):

(7) *Piotr prosił Annę, aby wróciła do niego. Anna odmówiła powrotu do Piotra.*

Jak pokazują to cytowane dotychczas przykłady, stosunek nawiązania – bez względu na przyjęte przez Klemensiewicza kryteria opisu, a więc formę i funkcję członów tej relacji – polega na identyczności semantycznej i/lub referencyjnej komponentów podstawy nawiązania i członu nawiązanego (Karolak 1999: 639). Ta zależność niewątpliwie łączy porównywane obiekty, przeciwstawianie natomiast gramatycznych

i leksykalnych wskaźników nawiązania, a tym bardziej obu tych typów wskaźnikom tematycznym, jest dyskusyjne. Nie ma bowiem jednostek leksykalnych pozbawionych właściwości gramatycznych ani właściwości gramatycznych, które nie odnosiłyby się do jednostek leksykalnych, ich klas bądź połączeń jednostek. Wskaźniki tematyczne muszą więc mieć postać jednostek lub ich połączeń.

Liczni badacze odwołując się do teorii Zenona Klemensiewicza, interpretowali relację nawiązania i poddawali jej opis krytycznej ocenie (por. m.in. Wajszczuk 1980, 1981, Karolak 1987, 1999, Walusiak 1999, Szkudlarek 2003). Biorąc pod uwagę dwie opozycyjne funkcje członu nawiązanego w stosunku do podstawy nawiązania, przyłączającą i włączającą, przeciwstawiano nawiązanie treściowe formalnemu. Funkcję włączającą spełniają gramatyczne i leksykalne wskaźniki nawiązania. Jadwiga Wajszczuk (1981: 77-81) zakwestionowała opozycję przyłączania i włączania, uznając ją za metaforyczne rozróżnienie „niewyrażonych i wyrażonych związków międzyzdaniowych”. Zaproponowała zawężenie zakresu pojęcia nawiązania do stosunku między obiektami sekwencji dwuzdaniowych, uznając, że współcześnie nawiązania międzyzdaniowymi nazywa się „spójniki międzyzdaniowe i zaimki anaforyczne o zasięgu przekraczającym granicę zdania, do którego należą” (Wajszczuk 1981: 83).

2. Badacze relacji nawiązania koncentrowali uwagę na jej wykładnikach formalnych, przyjmując, że należą one do klasy zaimków (anaforycznych i kataforycznych) i spójników. W nowszej literaturze niektóre wykładniki nawiązania zalicza się również do relatorów i partykuł (Kisiel 2012, Grochowski, Kisiel, Żabowska 2012, 2014), np. dodających (*co więcej, mało tego, poza tym*) czy rozszerzających (*nawiasem mówiąc, swoją drogą*). O ile mi wiadomo, nie zwracano uwagi na to, że leksykalnymi wykładnikami nawiązania mogą być także niektóre przymiotniki.

Najogólniejsza przesłanka, przyjęta w tym artykule, jest taka, że przymiotniki nawiązujące mogą odsyłać zarówno do wspólnej wiedzy interlokutorów (por. np. *wiadomy, znany, odnośny*), jak i do tego, co się aktualnie mówi (np. *niniejszy*) bądź do tego, co zostało albo zostanie powiedziane (np. *wspomniany, wymieniony, rzeczony, powyższy, poniższy, następujący*). Por. np.

(8) *Ale czym wobec tego pan się kieruje, czym uzasadnia pan swoje własne postępowanie w wiadomej sprawie?* (NKJP)

(9) *Zwykle działa się to według znanego schematu: ktoś go zaatakował, powiedział – my wiemy, że ty masz to i tamto na sumieniu, i facet (...) dochodził do wniosku, że należy wystąpić z samokrytyką.* (NKJP)

(10) *A gdzie jest w tej sprawie odnośne pismo z okrągłą pieczętką zaopatrzone tamtejszym numerem przeciągniętym przez tutejszy dziennik podawczy?* (NKJP)

(11) *Opracowanie niniejsze powstało pierwotnie jako skrypt dla studentów fizyki.* (NKJP)

(12) *W sytuacji, gdy odbiorcą produktów lub usług firmy jest podatnik podatku od towarów i usług, firmie przysługuje prawo do odliczania wspomnianego wyżej podatku.* (NKJP)

(13) *Wymieniony resort pozostałą część dotacji przeznacza na potrzeby jednostek przemysłu obronnego.* (NKJP)

(14) *Szparko udał się, pomrukując gniewnie, do zamkowej kuchni, gdzie kazał podać sobie wszystko, czym rzeczona kuchnia dysponowała.* (NKJP)

(15) *Po napisaniu powyższego tekstu otrzymałem dwa kolejne listy, chłoszczące mnie.* (NKJP)

(16) *Właścicielem gabinetu, a zarazem autorem poniższego artykułu jest młody pracownik naukowy Akademii Medycznej.* (NKJP)

(17) *Uważam, że w naukach mistrzów zen możemy wyróżnić następujące rodzaje znaków: bezpośrednie znaki paradoksove, pośrednie znaki paradoksove i znaki nieparadoksove (formalne).* (NKJP)

A zatem przymiotniki nawiązujące spełniają obie funkcje członu nawiązanego (w rozumieniu Klemensiewicza), przyłączającą i włączającą. Natomiast podział przymiotników według kryterium tych funkcji, a także podział na rodzaje wykładników stosunku nawiązania, uważam – w myśl krytycznej oceny koncepcji Klemensiewicza, wyrażonej przez jego kontynuatorów i przedstawionej już wyżej – za nieuzasadniony.

Przymiotniki nawiązujące do tego, co zostało, jest lub będzie powiedziane, należą do licznej klasy jednostek o funkcji intratekstualnej. Nie komunikują one o właściwościach przedmiotów ani o relacjach między przedmiotami, tak więc są bezdyskusyjnymi przymiotnikami przede wszystkim w świetle kryteriów morfologicznych (Saloni 1974, Saloni, Świdziński 1998). Z punktu widzenia semantyki i składni reprezentują nieprzedmiotowy poziom języka, inaczej mówiąc poziom meta (Danielewiczowa 2007). Świadomie nie chcę uściślać przynależności przymiotników nawiązujących do wielowarstwowego poziomu meta, nie jest on bowiem w dostatecznym stopniu zbadany. Warto jednak zwrócić uwagę, że intratekstualność może być cechą systemową danej jednostki (lub jednej z jednostek homonimicznych, por. *pozostały* w (18) w porównaniu z (19)), niezależną od jej użycia, albo cechą ujawniającą się tylko w określonych użyciach jednostki, por. np. *inny* w kontekście nawiązującym (20) i nienawiązującym (21):

(18) *Jedna z kobiet, jasnowłosa, leżała nieruchomo, natomiast dwie pozostałe – ciemnowłosa i ruda – wykonywały szereg czynności.* (NKJP)

(19) *Pracownicy, która urodziła więcej niż jedno dziecko przy jednym porodzie, przysługuje urlop macierzyński w wymiarze stosownym do liczby dzieci pozostałych przy życiu.* (NKJP)

(20) *Babka klęczała w ławce blisko ołtarza. Trzy inne kobiety tkwiły daleko od siebie, nieruchome i osamotnione jak porzucone figury.* (NKJP)

(21) *Jedynie milczenie oznacza najczystsza powściągliwość w stosunku do innego człowieka, którego nie chce się zagłuszyć dźwiękami własnej mowy.* (NKJP)

Na osobliwe właściwości niektórych przymiotników o funkcji intratekstualnej zwraca się uwagę od blisko pół wieku (Wierzbicka 1969, 1971), literatura składniowo-semantyczna poświęcona poszczególnym jednostkom jest coraz bogatsza; por. np. o *istny* w: Danielewiczowa 2011, Grochowski 2009, o *kolejny, następny, poszczególny, wszelki* w: Grochowski 2000, 2003, 2016, o *niniejszy, poniższy, powyższy, pozostały* w: Salińska 2006, 2007, o *zwyczajny, zwykły* w: Maryn 2009, Danielewiczowa 2012. Mimo to brak jest prac dotyczących globalnej charakterystyki klasy.

3. W dalszej części tego artykułu omówię krótko przymiotniki nawiązujące *niniejszy*, *poniższy*, *powyższy*, rozwijając niektóre wątki wstępnej (jedynej, którą znam) propozycji na ten temat, autorstwa Doroty Salińskiej (2007), która z przyczyn pozamerytorycznych przestała badać te przymiotniki. W ostatniej części artykułu zajmę się analizą przymiotnika *rzeczony*, którego prawdopodobnie nikt dotychczas nie rozważał (jest jedynie podany w aneksie do artykułu Danielewiczowej (2007) o metaprymiotnikach).

Przymiotniki nawiązujące, typowe jednostki poziomu meta, są apredykatywne i arematyczne. Występują w pozycji syntaktycznej atrybutów rzeczownika (zarówno w antepozycji, jak i w postpozycji względem niego), co zgodnie z tezą Jerzego Kuryłowicza (1987: 205) o prymarność funkcji atrybutywnej przymiotnika (i sekundarności funkcji predykatywnej) pozwala bezdyskusyjnie zaliczyć je do tej klasy. Próba zmiany tej pozycji na orzecznikową powoduje dziewiacę; por. np.

- (22) *Rozporządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.* (NKJP)
- (23) **Rozporządzenie, które jest niniejsze, wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.*
- (24) *Wzrost wydobywania węgla ilustruje poniższa tabela.* (NKJP)
- (25) **Wzrost wydobywania węgla ilustruje tabela, która jest poniższa.*

O arematyczności omawianych przymiotników świadczy to, iż nie mogą być one akcentowane niekontrastywnie i nie podlegają negacji w sposób niecytacyjny (Bogusławski 1977a, 1999). Akcent kontrastywny może padać, jak wiadomo, na dowolną sylabę, zanegować z kolei da się również wyrażenie przytoczone, ale wyniki takich operacji nie są diagnostyczne.

Badane przymiotniki nawiązujące mają ograniczoną łączliwość leksykalno-semantyczną. Przede wszystkim nie dopuszczają kookurencji z operatorami referencji (termin użyty zgodnie z: Topolińska 1984: 368), połączenia z wykładnikami wyznaczoności powodują powstanie pleonazmu, a z wykładnikami niewyznaczoności prowadzą do sprzeczności. Por. np. połączenia dziewiacyjne z jednostkami *ten*, *jakiś*:

- (26) **Z tej powyższej zależności wynikają dwie istotne obserwacje.*
- (27) **Jakaś powyższą opowieść podpisuję swoim imieniem i nazwiskiem.*
- (28) **Tę poniższą trasę polecam turystom zmotoryzowanym.*
- (29) **Rozstrzygnij, czy jakieś poniższe wypowiedzi są zdaniami prostymi czy złożonymi.*
- (30) **Z ich inicjatywy ta / jakaś niniejsza praca ma szansę trafić do rąk każdego.*

Nie przyłączają żadnych operatorów metapredykatywnych (jednostek typu *bardzo*, *dosyć*, *sporo*, *trochę*, *niespełna*, *prawie*, *iście*) ze względu na brak zgodnych z nimi cech semantycznych. Jak zapewne wszystkie przymiotniki reprezentujące poziom meta są niestopniowalne.

4. Podstawą analizy przymiotnika *rzeczony* są słowniki języka polskiego oraz NKJP (frekwencja w pełnym korpusie *rzeczony** - 6287, *rzeczeń** (dla nom pl, r. męskoosobowy) - 716 [18.02.2018]). Definicje w słownikach oparte są na wyliczeniu bliskoźnaczników (SJPD, SJPSz, USJP, SWJPDun), jedynie w ISJP i w WSJP mają charakter opisowy; definicja w ISJP jest metajęzykowa, w WSJP przedmiotowa (terminy stosowane w teorii definicji; por. np. Grochowski 1993). Według Borysia (2005: 532): od XV w. *rzeczony* 'wspomniany, wymieniony' [od *rzec*].

Przymiotnik *rzeczony* (*książk.*) ‘ten, o którym była mowa we wcześniejszej części wypowiedzi’ (WSJP) jest atrybutem rzeczownika w grupie nominalnej, ma zmienny szyk (neutralna jest antepozycja), nie występuje w pozycji predykatywnej, jest arematyczny (nie podlega akcentowaniu niekontrastywnemu ani negacji), nie przyłącza operatorów metapredykatywnych (jednostek typu *bardzo*, *dosyć*, *prawie*, *zbyt*), nie podlega stopniowaniu. Funkcjonalnie omawiany przymiotnik jest analogonem zaimka anaforycznego, kookurencja *rzeczony* z zaimkami wskazującymi (np. **ten rzeczony*) powoduje powstanie pleonazmu, a z zaimkami nieokreślonymi (np. **jakiś rzeczony*) – sprzeczności. Tę wstępną ocenę potwierdza NKJP: nie znalazłem w nim ani jednego przykładu połączenia formy *rzeczony* z zaimkiem wskazującym ani nieokreślonym. Badany przymiotnik jest komponentem wyłącznie konstrukcji składniowych, nie stanowi części wieloelementowych jednostek leksykalnych (związków frazeologicznych).

Liczne cechy przymiotnika *rzeczony*, wspólne z właściwościami omawianych w skrócie wyrazów *niniejszy*, *poniższy*, *powyższy*, potwierdzają tezę, że należy on do klasy jednostek reprezentujących poziom meta. W ostatniej części artykułu przedstawie pewne charakterystyczne konteksty użycia wyrazu *rzeczony*, świadczące o tym, że jest on wykładnikiem relacji nawiązania.

Grupa nominalna z atrybutem *rzeczony* jest rodzajem deskrypcji dyskursywnej (zgodnie z rozumieniem tego terminu wprowadzonym w pracy Bogusławski 1977b: 49). A zatem nie może on wystąpić w pierwszym linearnie wypowiedzeniu danej sekwencji, a w każdym razie na jego początku. Por. nieakceptowalne (bo oderwane od poprzedzającego kontekstu) wypowiedzenie (31) i akceptowalne w kontekście wypowiedzenie (32):

(31) **Wnet rzeczona dwójka nawiązuje kontakt głosowy z uwięzionym w skalach.* (NKJP)

(32) *J. Gąsienica Roj wyrusza (...) kolejką na Kasprowy Wierch. Stamtąd wysyła „szybką dwójkę”, Wojciecha Mateję i J. Tybora, a sam z resztą drużyny idzie ich śladem. Wnet rzeczona dwójka nawiązuje kontakt głosowy z uwięzionym w skalach.* (NKJP)

Przymiotnik *rzeczony* kookuruje z rzeczownikiem, na ogół z nazwą pospolitą, zdecydowanie rzadziej z nazwą własną, użytym już we wcześniejszym kontekście; w wypadku kookurencji z nazwą własną koreferencja ma podwójny wykładnik. Por. np. (33), (34), (35), (36).

(33) *TVN pokazała film, na którym widać, jak prezydencki minister X gładzi po kostiumie tłumaczkę z hiszpańskiego. Minister tłumaczył, że film fałszuje rzeczywistość, bo jego ręka była cały czas oddalona od rzeczzonego kostiumu równo o 10 cm.* (NKJP)

(34) *Na środku wyśnionej rzeki, tego wymarzonego eldorado, stał sobie beczelnie zwykły, chłopski wóz konny. Koń przyglądał mi się z wyraźną drwiną, a chłop ze stoickim spokojem ładował szuflą piach z dna rzeki na rzeczony wóz.* (NKJP)

(35) *Oto w pewnym sierocińcu pracuje wychowawca Stasiuk, a płochliwa wychowanica z najstarszej grupy dziewcząt zwie się Manuela. I chociaż w przypadku rzeczzonego Stasiuka nie pada jego imię, a w przypadku Manuely nazwisko, to oczywiste jest, że odnajdziemy w nich autorów „Białego kruka” i „Kabaretu metafizycznego”.* (NKJP)

(36) *Jestem bardzo szczęśliwy, że wychowałem się w PRL, ale jednocześnie bardzo zadowolony, że rzeczony PRL trafił szlag miesiąc po mojej maturze.* (NKJP)

Badany przymiotnik kookuruje ponadto z rzeczownikiem będącym quasi-synonimem bądź hiperonimem użytego wcześniej rzeczownika albo jego derywatu, przy czym porównywane rzeczowniki są koreferencyjne. Por. np. *minispódniczka* i *kusa szmatka* w (37) oraz *krokodyli* (*krokodyl*) i *gad*, a także *zwierzak* w (38):

(37) *Nie było wątpliwości. Minispódniczka stanowiła gustowne uzupełnienie kobiety posiadającej poza rzeczoną kusą szmatką aparat fotograficzny i biały uśmiech.* (NKJP)

(38) *Bardzo pocziwa pani nawołując do bojkotu torebek z krokodylej skóry żywi na pewno nieklamana litość do gada. Nie dociera jednak do jej świadomości, że ktoś zdechnie z głodu, jeżeli rzeczzonego zwierza nie ukatrupi, a na jego skórę nie znajdzie nabywcy.* (NKJP)

Przymiotnik *rzeczony* może też współwystępować z rzeczownikiem pospolitym, implikowanym semantycznie przez użytą wcześniej nazwę własną, jak w (39), albo z rzeczownikiem, przyporządkowanym tej nazwie własnej na podstawie (wspólnej) wiedzy interlokutorów o świecie, jak w (40). Np. w (39) rzeczownik *instytucja* jest implikowany przez nazwę *ZUS* (*Zakład Ubezpieczeń Społecznych*), a w (40) rzeczownik *dziennikarka* może być przez niemalą liczbę użytkowników polszczyzny odniesiony do Moniki Olejnik. A więc w obu kontekstach zestawiane jednostki są koreferencyjne. Por.

(39) *Maj to miesiąc, w którym fundusze otrzymały od ZUS-u blisko 800 mln zł należnych im składek – najwięcej, od kiedy rzeczona instytucja zaczęła przysyłać pieniądze na konta członków OFE.* (NKJP)

(40) *Monika Olejnik, komentując Pana przesłuchanie przed KS, powiedziała, że sprawiał Pan wrażenie jedynej osoby, która nikogo i niczego się nie boi, i nie jest z nikim powiązana. Przyznam, że (...) miałem podobne wrażenia co rzeczona dziennikarka.* (NKJP)

Badany przymiotnik może nawiązywać do treści komunikowanej wcześniej przez zdanie albo sekwencję zdań, jak np. w (41), (42). Nie jest wykluczona substantywizacja omawianej jednostki przymiotnikowej, jak np. w (43). Por.

(41) *Nigdy nie rozpytywał wprost o moje życiowe plany. I bardzo dobrze. Klnę się na Boga żywego – osobiście nie mam jeszcze nic do powiedzenia na rzeczony temat.* (NKJP)

(42) *Rzeczywiście, historia nie zna podobnego przypadku erupcji pomysłów kompozytorsko-aranżacyjnych w dziedzinie muzyki popularnej. Żeby jednak cokolwiek sensownego w rzeczonej kwestii powiedzieć, należy cofnąć się do późnych lat 50.* (NKJP)

(43) *Zatem on, wicegubernator, uważa, reasumując swój krótki pobyt na Wyspach, że należy: po pierwsze, zlikwidować samorząd terytorialny, po drugie, wywieźć stąd ludzi, zwłaszcza niepotrzebnych, bo utrzymanie ich jest trzy razy droższe niż na stałym lądzie, i po trzecie, pozostawić dać pozwolenie na odstrzał przelotnych ptaków i na wyrąb lasu na opał, ochrona przyrody bowiem nie ma sensu tam, gdzie ludzie z głodu umierają. Tutaj wicegubernator zamilkł, dając czas, by rzeczone dotarło do narodu.* (NKJP)

Charakterystyczną cechą pragmatyczną rozważanego przymiotnika, wspólną także dla jednostek *niniejszy*, *powyższy*, *poniższy*, jest jego przynależność do warstwy tzw. słownictwa książkowego (na co zwracają uwagę wszystkie słowniki współczesnej polszczyzny, choć stosują różną terminologię).

Literatura cytowana

- Bogusławski, Andrzej. Problems of the thematic-rhematic structure of sentences. Warszawa: PWN, 1977a.
- Bogusławski, Andrzej. „O interpretacji zdań z wyrażeniami okazjonalnymi”. *Przegląd Humanistyczny* 2, 1977b: 39–56.
- Bogusławski, Andrzej. “Inherently Thematic or Rhematic Units of Language”. [W:] E. Hajičová, T. Hoskovec, O. Leška, P. Sgall, Z. Skoumalová (red.) *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 3. Amsterdam: Benjamins, 1999, 211–224.
- Boryś, Wiesław. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.
- Danielewiczowa, Magdalena. „Przymiotniki nieprzymiotniki (O pewnym niezwykle typie wyrażen w języku polskim)”. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 71–72, 2007: 223–235.
- Danielewiczowa, Magdalena. „*Iście* raz jeszcze”. *Prace Filologiczne* 60, 2011: 61–72.
- Danielewiczowa, Magdalena. „Nazywając rzeczy po imieniu: o znaczeniu wyrażen *zwyczajnie* / *najzwyczajniej*”. [w:] H. Burkhardt, R. Hammel, M. Łaziński (red.) *Sprache im Kulturkontext. Festschrift für Alicja Nagórko*. Frankfurt/M: Peter Lang, 2012, 25–36.
- Grochowski, Maciej. „Czy zjawisko elipsy istnieje?” [W:] M. R. Mayenowa (red.) *Tekst. Język. Poetyka*. Wrocław: Ossolineum, 1978, 73–85.
- Grochowski, Maciej. Konwencje semantyczne a definiowanie wyrażen językowych. Warszawa: Biblioteka Myśli Semiotycznej, 1993.
- Grochowski, Maciej. „Funkcja intratekstualna leksemów a ich cechy gramatyczne. Analiza wyrażenia *wszelki*”. *Poradnik Językowy* 2000, 5: 1–8.
- Grochowski, Maciej. „O znaczeniach przymiotników metatekstowych *następny*, *kolejny*”. [W:] M. Gębka-Wolak, I. Kaproń-Charzyńska, M. Urban (red.) *Studia z gramatyki i leksykologii języka polskiego. Prace dedykowane Profesor Marii Szupryczyńskiej*. Toruń: UMK, 2003, 196–205.
- Grochowski, Maciej. „O cechach składniowych i łączliwości jednostek *istny*, *iście*”. *Poradnik Językowy* 2009, 1: 50–59.
- Grochowski, Maciej. „*Poszczególne* wśród operatorów kwantyfikacji”. *LingVaria* 2016, 2 (22): 83–95.
- Grochowski, Maciej, Anna, Kisiel, Magdalena Żabowska. „Granice jednostek języka a praktyka leksykograficzna”. *Polonica* 32, 2012: 177–190.
- Grochowski, Maciej, Anna, Kisiel, Magdalena Żabowska. *Słownik gniazdowy partykuł polskich*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2014.
- ISJP: Inny słownik języka polskiego (red. Mirosław Bańko). T. 1–2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- Karolak, Stanisław. „Pronominalne a niepronominalne wskaźniki nawiązania w tekście wielozdaniowym”. *Прилози* 12, 1987, 2: 87–102.
- Karolak, Stanisław. „Spójność syntaktyczna (koherencja)”, „Wskaźniki nawiązania”. [W:] K. Polański (red.) *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Ossolineum, 1999: 638–639, 547–548.
- Kisiel, Anna. „STR zdań z partykułami dodającymi”. *Linguistica Copernicana* 7, 2012: 139–151.
- Klemensiewicz, Zenon. *Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1937.
- Klemensiewicz, Zenon. „O syntaktycznym stosunku nawiązania”. *Slavia* 19/1–2, 1949: 13–27.
- Klemensiewicz, Zenon. *Ze studiów nad językiem i stylem*. Warszawa: PWN, 1969.
- Kuryłowicz, Jerzy. *Studia językoznawcze*. Warszawa: PWN, 1987.
- Maryn, Dagmara. „O znaczeniach przedmiotowych i metatekstowych przymiotników *zwykły* i zwy-

- czajny”. [W:] B. Milewska, S. Rzedzicka (red.) Wokół słów i znaczeń III. Z zagadnień semantyczno-leksykalnych. Gdańsk: UG, 2009: 293–300.
- NKJP: Narodowy korpus języka polskiego [on-line]. www.nkjp.pl [18.02.2018]
- Salińska, Dorota. „Jednostka metatekstowa *pozostały*”. AUNC. Filologia Polska 62, 2006: 161–168.
- Salińska, Dorota. „Cechy składniowe i semantyczne przymiotników o funkcji intratekstualnej (*niższy, powyższy, niższy*)”. [W:] A. Dobaczewski (red.) Studia nad współczesną polszczyzną. Gramatyka, semantyka, pragmatyka. Toruń: UMK, 2007, 145–151.
- Saloni, Zygmunt. „Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich”. Język Polski 54/1–2, 1974: 3–13, 93–101.
- Saloni, Zygmunt, Marek Świdziński. Składnia współczesnego języka polskiego. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
- SJPD: Słownik języka polskiego (red. Witold Doroszewski). T. 1–11. Warszawa: Wiedza Powszechna, PWN, 1958–1969.
- SJPSz: Słownik języka polskiego (red. Mieczysław Szymczak). T.1–3. Warszawa: PWN, 1978–1981.
- SWJPDun: Słownik współczesnego języka polskiego (red. Bogusław Dunaj). Warszawa: Wilga, 1996.
- Szkudlarek, Ewa. Wskaźniki nawiązania we współczesnych tekstach polskich (Na materiale współczesnej nowelistyki polskiej). Łódź: UŁ, 2003.
- Topolińska, Zuzanna. „Składnia grupy imiennej”. [W:] Z. Topolińska (red.) Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia. Warszawa: PWN, 1984, 301–389.
- USJP: Uniwersalny słownik języka polskiego (red. Stanisław Dubisz). T. 1–4. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.
- Wajszczuk, Jadwiga. „Substytucyjna i metatekstowa interpretacja zjawiska anafory”. Јужнословенски филолог 36, 1980: 121–151.
- Wajszczuk, Jadwiga. „Pojęcie nawiązania. Analiza koncepcji Zenona Klemensiewicza”. Polonica 7, 1981: 67–83.
- Wajszczuk, Jadwiga. O metateksie. Warszawa: KLF UW, 2005.
- Walusiak, Ewa. Hierarchizacja treści i nawiązanie wewnątrztekstowe. Wykładniki leksykalne. Warszawa: Energeia, 1999.
- Wierzbicka, Anna. Dociekania semantyczne. Wrocław: Ossolineum, 1969.
- Wierzbicka, Anna. „Metatekst w tekście”. [W:] M. R. Mayenowa (red.) O spójności tekstu. Wrocław: Ossolineum, 1971, 105–121.
- WSJP: Wielki słownik języka polskiego PAN (red. Piotr Żmigrodzki). Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2007< <http://www.wsjp.pl/>> 18.02.2018.

Mahej Гроховски

ПРИДЕВИ КАО ЕКСПОНЕНТИ НАДОВЕЗИВАЊА У ПОЉСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

У првом делу чланка обрађује се синтаксично-семантички однос који је Зенон Клеменсјевић (1949) назвао „надовезивањем”. Пољски синтаксичар издвојио је две функције које надовезани члан врши у односу на основ надовезивања – функцију прикључивања и функцију укључивања. Ове су функције биле предмет критике у синтаксичкој литератури. Сматрало се, наиме, да споменути однос увек има своје формалне експоненте. У њих се убрајају везници, анафорске и катафоричке заменице, речце.

Аутор је у чланку поставио и потврдио нову тезу, а то је да лексички експоненти надовезивања могу бити и поједини придеви који представљају мета ниво. Они указују на

заједничко знање интерлокутора (нпр. *wiadomy, znany, jednośny*) у вези са оним о чему се тренутно говори (нпр. *niniejszy*) или на оно што је речено, односно оно што ће бити речено (нпр. *wspomniany, wymieniony, powyższy, poniższy, rzeczony*).

Други део чланка садржи синтаксички опис четири надовезујућа придева: *niniejszy, powyższy, poniższy, rzeczony*. Детаљној семантичкој анализи подвргнут је последњи међу наведеним придевима, који није досад проучаван. Придев *rzeczony* 'поменути' је апредикативан и арематски, не прикључује метапредикативне операторе, не подлеже степеновању. Јавља се искључиво у номиналној фрази, а функционално је аналогон анафорској заменици.

Кључне речи: семантика, синтакса, пољски језик, придев, референција, метатекст, надовезивање.